

Mövzu: 9

UNİVERSAL ÖYRƏNMƏ DİZAYNI VƏ TƏLİM MÜHİTİNİN ADAPTASIYASI

Plan:

1. Universal öyrənmə dizaynı anlayışı və təlim mühitinin adaptasiyası üçün tövsiyələr

2. Universal öyrənmə dizaynının prinsipləri

İstifadə olunan ədəbiyyat:

1. "Təlim mühitləri üçün 5 top UDT ipucları.":
<http://castprofessionallearning.org/project/top-5-udl-tips-for-learning-environments/>
CAST Peşəkar Təlimi, 2018.
2. UNESCO. "Müxtəlifliyin əhatə edilməsi: İnküziv mühiti dəstəkləyən mühitin yaradılması üçün vasitələr toplusu" Banqkok: UNESCO, 2004.
3. UNICEF. "Vebinar 11, Əlçatan məktəb və təlim mühiti - Universal Təlim Dizaynı. Texniki məlumat kitabçası." Nyu-York: UNICEF, 2014.
4. RiİB, UNİCEF İnküziv təhsil üzrə müəllim inkişaf proqramları, 2019
5. İnküzivtehsil.az saytı // <https://inkluzivtehsil.az/>

1. Universal öyrənmə dizaynı anlayışı və təlim mühitinin adaptasiyası üçün tövsiyələr

BMT-nin “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Konvensiyasına əsasən universal dizayna “əşyalar, şərait, proqramlar və xidmətlərin adaptasiya və ya xüsusi dizayn zərurəti olmadan bütün insanlar üçün istifadəyə maksimum dərəcədə yararlı şərait” kimi tərif verilir. Buna görə də universal dizayna əlilliyi olan şəxslər üçün müvafiq şərait yaradan yardımçı cihazlar, digər dəstəkləyici sistemlər və tənzimləmələr daxildir. Universal dizayn dedikdə inklüziv təhsilə xas vacib məqam sinifdə şagirdlər üçün təmin edilən təlim mühitidir.

Universal öyrənmə dizaynı hər kəs üçün bərabər imkanlar yaradan dərslərin və təlim mühitinin hazırlanmasında müəllimlərə kömək edən bir yanaşmadır. Bu, şagirdlərin öyrənməsi üçün təqdimatın, hərəkət və ifadənin, dərsə cəlb olunmanın çoxsaylı vasitələrindən istifadə edərək sinifdə bütün uşaqları əhatə edən dərsləri hazırlamaq və qiymətləndirmək üçün müəllimlərə imkanlar verir.

Təlim mühitinin adaptasiyası üçün 5 tövsiyə:

1. Məkanı hədəfə uyğun hazırlayın.

Təlim hədəfini müəyyən edin. Fiziki məkanların müxtəlif fəaliyyətlərin əsas hədəflərinə müvafiq olaraq necə dəyişə biləcəyini nəzərdən keçirin. Məsələn, birgə işləmək hədəfin bir hissəsidirsə, mühitdəki partlıları, stulları və digər əşyaları birgə işin daha tez yaranması üçün necə təşkil oluna biləcəyi barədə düşünün. Əgər hədəf sinfin birgə müzakirəsi və ya şagirdlərin müstəqil işləməsidirsə, strukturların təşkili fərqli olacaq.

2. Hər kəs üçün əlçatan müvafiq resurs əraziləri təklif edin.

Resurs sahələri şagirdlərə dəstək və əsas strukturları təmin edir. Məsələn, lüğətlər, kalkulyatorlar, yazı vasitələri, qrafik orqanayzer və müxtəlif növ dəftərlər, rəngli kağızlar kimi seçimlər qoyulan sahələr ola bilər. Aşağı sallanan işıqlar, qulaqcıqlar və rahat stullar olan sakit zona yaradıla bilər. Carı dərş mövzusunun əsas ideya yaxud xülasəsini əks etdirəcək bir guşə yarada bilər. Bu şagirdlərin təlimini dəstəkləmək üçün seçə biləcəyi iş ərazisinin bir hissəsidir.

3. Rəqəmsal resurs və materialları inteqrasiyası

Rəqəmsal resurslar ənənəvi çap olunmuş materialların vermədiyi çevikliyi təklif edir. Rəqəmsal mətn şagirdlər üçün vacib olan xüsusiyyətlərə malikdir:

- Mətnin səsləndirilməsi alətindən istifadə edərək ucadan oxuma imkanı;
- Məzmunun təsvirində çeviklik (rəng, kontrast), mətn şriftini böyütmək imkanı;
- Lüğətlər, mətnin rənglər və ya qeyd etməklə vurğulanması, mətnin içində müvafiq qeydlər aparılması üçün dəstəkləyici hazır vasitələr;
- Söndürülüb-yandırıla bilən titrlər;
- Video üçün audio təsvirlər (izahatlar);
- Şəkil təsvirləri.

4. Mühitdə təlim prosesinin vurğulanması

Təlim üçün vaxtaşırı formativ rəylər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təlim zamanı yalnız son nəticə deyil, təlim prosesinin özü də xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Təlim prosesinin müxtəlif mərhələlərində prosesin özünə diqqəti yönəltmək prosesin əhəmiyyətini anlamadqə şagirdlərə kömək edir. Yəni

təlimdə yalnız nəticə əldə etməyə can atmaq, nəticəyönümlü olmaq vacib deyil, həm də təlim prosesində fəal iştirak etmək də mühümdür.

5. Təlim mühitində qoyulan hədəflərə nail olunmasını təmin etmək

Təlim mühitində çoxsaylı yerlərdə təlim hədəfi aydın qeyd olunmalıdır. Məsələn, şifahi şəkildə hədəfi bildirə, yaza, qrup şəklində müzakirə edə və bütün məlumat xarakterli materiallarda vurğuya bilərsiniz. Mühitdə hədəflərin əlçatan olması şagirdlərin tez-tez hədəfə istinad etmələrini və məqsədyönlü şəkildə bu istiqamətdə çalışma ehtimalını artırır.

2. Universal öyrənmə dizaynının prinsipləri

Universal öyrənmə dizaynının 3 prinsipi vardır:

- a) Təqdimatın çoxsaylı vasitələri;
- b) Hərəkət və özünüifadənin çoxsaylı vasitələri;
- c) Dərsə cəlb olunmanın çoxsaylı vasitələri.

a) Təqdimatın çoxsaylı vasitələri;

- **Uşaqların fərqli qavrama potensialını nəzərə alaraq məlumatı (biliyi) müxtəlif forma və üsullarla çatdırın** (mətn, şəkil, qrafik, cədvəl və ya digər vizual məzmunların ölçüsü, video, animasiya, səs, simulyasiyalar və s. vaxtı və sürəti, çap materialları üçün istifadə olunan şrift).
- **Səsli materiallar üçün alternativlər təklif edin** (mətndəki mənanı ifadə edən vasitələrdən və ya mətnin avtomatik səsləndirilməsindən istifadə edin, video və ya audio kliplər üçün yazı transkriptlərini təqdim edin, hansısa nüansı xüsusi vurğulamaq üçün vizual analoqlardan istifadə edin (məs., ifadələr, simvollar və ya şəkillər), musiqi təfsiri üçün vizual və ya emosional təsvir verin).

- **Vizual məlumatlar üçün alternativlər təklif edin** (bütün şəkillər, qrafiklər, video və animasiyalar üçün təsvirlər (yazılı yaxud şifahi) təqdim edin, anlayışları təqdim edən əsas vizual vasitələr üçün toxunma (sensor) ekvivalentlərindən istifadə edin (istinad obyektləri və ya daktil qrafiklər), fiziki obyektlərdən və fəza fiqurlarından istifadə edin, vizual məlumatda əsas anlayış və keçidlər üçün səsli işarələr verin).

- **Dərketmə üçün seçimlər**

b) Hərəkət və özünüifadənin çoxsaylı vasitələri;

- Mətn, nitq, rəsm, illüstrasiya, dizayn, film, musiqi, rəqs/hərəkət, vizual incəsənət, heykəltəraşlıq və ya video kimi bir çox informasiya vasitələri yaradın.
- Səsi yazan diktafon, səsyazmanı təmin edin.
- Kalkulyatorlar təmin edin.
- Özünü yoxlamaq və fikirləşməyə yönləndirmək üçün suallar verin.
- İşin gedişatını göstərin (məs., əvvəl və sonrakı şəkillər, vaxta əsasən gedişatı əks etdirən qrafik və diaqramlar,
- Özünüqiymətləndirmə strategiyalarının müxtəlif modellərini təklif edin (məs., rol oynamaq, video baxışlar, yaşidlərin rəyləri).

c) Dərsə cəlb olunmanın çoxsaylı vasitələri.

- **Fərdi seçim və müstəqil özünüidarəni optimallaşdırın** (Şagirdlərə sinif fəaliyyətlərinin və tapşırıqların hazırlanmasında iştirak etməyə icazə verin, mümkün olan yerdə və zamanda şagirdlərin şəxsi, elmi və davranış hədəflərinin formalaşdırılmasına onların özlərini cəlb edin).
- **Uyğunluğu, dəyəri və doğruluğu optimallaşdırın** (Şagirdlər həyatlarına uyğun fərdiləşdirə və kontekstləşdirə bilsinlər, mədəniyyət uyğunluğu və məsuliyyət; sosial uyğunluq; müvafiq bacarıq və yaş;

müxtəlif irqi, mədəni, etnik və cinsi qruplara münasiblik, fəal iştirak, tədqiqata və eksperimentə imkan verən tapşırıqları təmin edin).

- **Təhlükə və fikir ayrılığını azaldın** (sınıf nizam-intizamı, eyni zamanda təqdim olunan maddələrin və ya xüsusiyyətlərin sayı, səsboğucular, arxa fon səsinin və ya vizual stimulyasiyanın olmasında fərqlilik; iş tempi, iş seanslarının uzunluğu, fasilələrin və ya gecikmələrin olması, fəaliyyətlərin ardıcılığı fərqlilik, sınıf müzakirələrində bütün şagirdləri prosesə cəlb etmək məqsədilə təlim tələbləri, təlimdə dəstək mexanizmləri, eləcə də qiymətləndirmə üzrə fərqli tələblər qoymaq).
- **Özünü tənzimləmə üçün variantlar** (qəzəbin idarə olunması; xarici emosional dəstək axtarışı; daxili nəzarət və çətinliklərin öhdəsindən gəlmə bacarığının inkişaf etdirilməsi; xüsusi fobiya və "təbii" qabiliyyətlərin düzgün qiymətləndirilməsi (məs., "Mən riyaziyyatda yaxşı deyiləm" deməkdənsə "Çətinlik çəkdiyim sahələrdə özümü necə təkmilləşdirə bilərəm?"). Çətinliklərin öhdəsindən gələn şəxsi bacarıqları göstərmək üçün real həyat hadisələrindən və ya vasitələrindən istifadə edilməsi).